

χωρίς άλλο δὲν ἔμοιαζε πολὺ τὸν ἅγιο ξάδερφό του. Πολὺ δούλευε τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, τοὺς γιουὺς του καὶ τοὺς σκοπούς τους. Τὸν κατηγοροῦνε καὶ δικοὶ μας κι' ἀπὸ τοὺς ξένους ὁ Luigi Gambrini¹, γράφοντας πὼς αὐτὸς ὁ δεσπότης ἦτανε: «uomo tutto dedito alle sue voglie» τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ². "Ὅσο κι' ἂν προσπαθεῖ—κατηγορῶντας κι' ἄλλους καὶ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία»—νὰ καθαρῖσει τὸν Ἀξιῶτη δεσπότη τῶν Γιαννίνων ὁ Π. Ζερλέντης, ὡστόσο δὲν κατῶρθωσε νὰ παράμερῖσει τὶς παλιῆς ἐναντίον του κατηγορίες. «Τὴν μνήμην τοῦ Ἱεροθέου—γράφει ὁ στοχαστικὸς Περικλῆς Γ. Ζερλέντης—καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν διέσυρεν ἀπρεπῶς καὶ βαναύσως συκοφαντήσας ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας, ἦτοι λόγου περὶ ἐλευθερίας» αὐταῖς λέξεσιν... Ἀλλ' ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῶν περὶ ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀκαταλήπτων λόγων, οἷός τις καὶ ἂν ἦ, ἐπεδείκνυεν ὑπερβάλλοντα καὶ ἀσκοποῦν ζῆλον φιλοπατρίας ἐν λόγοις, διασύρει δὲ δι' ἀσυνέτων φλυαριῶν τὴν μνήμην ἱεραρχῶν, οἱ ἐν ταῖς δειναῖς τῶν χρόνων ἐκείνων συμφοραῖς κατέσπων εἰς πρότητα καὶ οἶκτον, μετ' ἄκρας φρονήσεως καὶ συνέσεως πολιτικῆς, τὴν θηριώδη τοῦ παλαμναίου τυράννου Ἀλῆ πασᾶ ψυχὴν. Τούτου ἕνεκα εἰς τὸν ἀκριτόθυμον ἀνώνυμον αὐτὸν συγγραφέα οὐδεμία ἀνασκευὴ ἐπιτρέπεται. Ὡς καὶ τῷ Α. Πολυζωίδῃ³ διδάσκοντι τοὺς ἑλληνόπαιδας ὅτι ὁ Ἱερόθεος «ἦν δημιούργημα εὐπειθὲς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ», διότι ηὐλόγησεν ἐν Ἰωαννίνοις τοὺς γάμους τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Ρόσου⁴ μετὰ τῆς ἑλληνίδος· καὶ μάλιστα κατὰ τὸν Πουκεβίλλην⁵ μετὰ τὸν γάμον ἐχόρευσεν ὁ Ἱερόθεος μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἄλλων Ἀλβανῶν τὴν καρμανιόλαν»⁶. Τῆ σκληρότερη πολεμικὴ κατὰ τοῦ δεσπότη Ἱερόθεου ἔκαμε ὁ Χριστόφορος Περραιβός, (ποῦ τὰ οἰκογενειακά του ὀνόματα ἦταν Χρυσάφης Χατζηβασίλης)⁷. Κακίζει αὐτόνε τὸν ἀρχιερέα τῶν Γιαννίνων, γιὰτὶ μὲ γράμματα, σταλμένα στὴν Πάργα στὰ 1801⁸, προσπαθοῦσε νὰ πείσει τοὺς Παργινοὺς νὰ

1. La guerre di Sullioti contro Ali bascia di Janina. Firenze 1827, σ. 27 κι' ἑλληνικά: Οἱ πόλεμοι τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, μετάφ. Ἰωάν. καὶ Ἀντ. Σπηλιωτοπούλου, Κέρκυρα 1882, σελ. 102 - 104. —2) Πρβλ. Π. Ζερλέντη, ὅπου παραπάνω, σελ. 413.

3. Τὰ Ἑλληνικά, ἦτοι τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα κυριώτερα συμβάντα. Ἀθήνα 1872, σελ. 142. —4) Rose.

5. F. C. H. L. Rouqueville. Histoire de la régénération de la Grèce Τόμ. Α', Παρίσι 1824, σελ. 115.

6. Πρβλ. Σπυρ. Παππᾶ, Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρούμελη (ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ 1799) κατὰ τὰ ἔγγραφα τοῦ στρατηγοῦ Chabot,, διοικητοῦ τῶν Ἰονίων νήσων, στὸ «Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», τόμ. ζ' (1901 - 1906) σελ. 289 - 290.

7. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μου στὴν Ἀκαδημία μας ἀπὸ τὸ 1943, ποῦ βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς ἀκόμα ἀτύπωτη.

8. Ὁ Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, ὅπου παραπάνω, σελ. 410, γιὰ νὰ μὴ κακοφουμιστῇ ὁ δεσπότης Ἱερόθεος, δέχεται, πὼς τὰ γράμματα εἶναι πλαστά.

παραδώσουν τήν πόλη τους στον 'Αλή - Πασά¹. Αὐτή ἡ διαγωγή τοῦ δεσπότη 'Ιερόθεου ὠργισε πολὺ πολλοὺς "Ελληνας πατριῶτες καὶ πρῶτα - πρῶτα τοὺς συνεργάτες καὶ κληρονόμους τῆς διαθήκης τοῦ ἀπέθαντου τοῦ Ρήγα - Βελεστινλή Φεραίου². Στὰ 1803 ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς γράφει, ἀπὸ τὸ Λιβόρνο στὸν Παπ' 'Αντρέα 'Ιδρωμένο, τὸν καλὸ δάσκαλο καὶ πατριώτη, νὰ μὴ θελήσει νὰ πάγει καθηγητὴς στὰ Γιάννενα, γιατί ἐκεῖ ὁ δεσπότης 'Ιερόθεος εἶναι σκλάβος στὶς προσταγὰς τοῦ 'Αλή - Πασά³.

Ὁ δεσπότης τῶν Γρεβενῶν, πού τὸν κατηγορεῖ ὁ 'Ανώνυμος⁴, νοματίζετο Γαβριήλ κι' ἦτανε γυιὸς τοῦ Γιώργη Γιάγκα, πού κρατοῦσε ἀπὸ τὴν Παραμυθιά, μὰ στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνα κατοικοῦσε στὰ Γιάννενα. Ἐγγονὴ τοῦ Γιώργη Γιάγκα, καὶ πρώτη ἀνεψιὰ τοῦ δεσπότη Γαβριήλ,⁵ ἦταν ἡ ξακουστὴ καὶ πολυτραγουδισμένη κυρὰ Φροσύνη, πανῶρια γυναίκα, μὰ κακοστρατισμένη⁶. Ὁ Γαβριήλ ἦταν στὴν ἀρχὴ δεσπότης Γρεβενῶν, ἔπειτα Ἐπαχτου καὶ Ἄρτας (1810, μῆνας Ὀχτώβρης), ἔπειτα Λάρισας καὶ τελευταῖα Γιαννίνων. Κατηγορεῖται κι' αὐτὸς γιὰ τὴν ντροπιασμένη διαγωγή του ἀπέναντι τῶν Τούρκων καὶ ραδιουργίες κατὰ κληρικῶν⁷.

1. Στὸ ἴδιο μέρος πρβλ. καὶ Π. Γ. Ζερλέντη, Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα. Τεῦχος Α' Ἀθήνα 1889, σελ. 13. Ἡ συνθήκη Ἐπτανησίων καὶ Ἀλή Πασά. Ἀθήνα 1921, σελ. 3 κ. ἔ.

2. Τὸ 1801, μῆνα Γιούλη, στὶς 5, αὐτὸς ὁ δεσπότης 'Ιερόθεος, γράφει στοὺς Παργινούς: «ἀκούετε καὶ ἀκολουθατε, ὡς μαυθάνω, τὰς συμβουλὰς τοῦ Περραιβοῦ, ὁ ὁποῖος σὰς ἀπατᾷ, δὲν ἤξεύρετε ὅτι αὐτὸς μὲ κάποιον Ρήγαν Θεσσαλὸν καὶ ἄλλους μερικοὺς παρομοίους λογιωτάτους, συνεννοημένοι μὲ τοὺς Φρατζέζους ἐσκόπευον νὰ κάμουν ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ κραταιοτάτου Σουλτάνου; Ἀλλ' ὁ μεγαλοδύναμος Θεὸς τοὺς ἐπαίδευσε κατὰ τὰς πράξεις των μὲ τὸν θάνατον, ὅπου τοὺς ἔπρεπε, μόνον δὲ ὁ Περραιβὸς ἐσώθη διὰ τὰς ἰδικὰς σας ἀμαρτίας...». Βλέπε Χριστοφόρου Περραιβοῦ, Ἱστορία τοῦ Σουλίου, φροντισμένη ἀπὸ τὸν Κ. Ζησίου, ἐκδ. β', Ἀθήνα 1933, σ. 69 - 72, ὡστόσο πρβλ. καὶ σ. 103, ὑπόσημ. 2.

3. Πρβλ. Σ. Λάμπρου, Μικτὰὶ σελίδες, Ἀθήνα 1905, σ. 647. Νίκου Α. Βέη (Bees) στὴ «Νέα Ἐστία» τόμ. ΜΒ' (Γιούλης - Δεκ. 1947) σ. 1381α.—4) Βλέπε παραπάνω, σ. 28*.

5. Γιὰ τὰ ἱστορικὰ τῆς ἔγραψε κι' ὁ Κουτσαλέξης. Διαφέροντά τινὰ καὶ περίεργα ἱστορήματα, Ἀθ. 1882. Πρβλ. καὶ Νίκου Α. Βέη (Bees). Ὁ Δημ. Ν. Βερναδάκης ὡς λογοτέχνης, στὰ «Ἐπιστημ. μνημόσυνα καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου». Ἀθήνα 1935, σ. 88 - 104.

6. Βλ. W.M. Leake, Travels in Northern Greece. Λόντρα 1835. Τόμ. Α, σ. 401 - 408. Π. Ἀ[ραβαντινοῦ], Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου. Τόμ. Β'. Ἀθήνα 1856)7, σ. 27, 94, 207, 228 - 229, 238 Σεραφεῖμ τοῦ Βυζαντίου, Μητροπολίτου Ἄρτης, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτε ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἡπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, τόμ. Α', Ἀθήνα 1884, σ. 94, 117 - 118. Ἴων. Λαμπρίδη, Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα. Τεῦχος Β'. Ὁ Τεπελενλής Ἀλή Πασάς. Ἀθήνα 1887, σ. 39 - 41, 61. Ν. Γιαννόπουλος, «Ἐπετηρὶς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου». Περίοδος Β', τόμ. Ι' (1914) σ. 279, «Θεολογία», ΙΑ' (1933) σ. 340, 342.

7. Πρβλ. Σεραφεῖμ Βυζάντιο, ὅπου παραπάνω, σ. 117.

Ποιός είναι ὁ δεσπότης τῆς Ἄρτας, πού τόσο τόν κατηγορεῖ ὁ Ἄνωνυμος;¹ Στά 1805, μήνα Ἀπρίλη, ἀνέβηκε γιά πρώτη φορά στόν ἀρχιερατικό θρόνο τοῦ Ἐπαχτου καί τῆς Ἄρτας ὁ «φρόνιμος, λόγιος καί φιλογενής»² Πορφύριος. Αὐτός πολλά ἔπαθε ἀπό τίς κατεργαριές τοῦ Ἀλή Πασᾶ κι' ἀπό τίς ραδιουργίες τοῦ δεσπότη Γαβριήλ Γιάγκα, πού τόν ἀναφέραμε παραπάνω³. Στά 1808 θεληματικῶς μετατέθηκε ἀπό τόν Ἐπαχτο καί τήν Ἄρτα ὁ κακότυχος Πορφύριος κ' ἔγινε μητροπολίτης Ἐλασσώνας καί Δομενίκου. Ὡστόσο πιστεύω, ὅτι ὁ Ἄνωνυμος δέν τὰ εἶχε μέ τόν Πορφύριο, μά μέ τόν προκάτοχό του, τόν περίφημο Ἰγνάτιο Κακουγδοῦ (1765—31 Αὐγ. 1828), πού γεννήθηκε στή Λέσβο, κρατοῦσε ὅμως ἀπό τή Χρύσαφα τῆς Λακωνίας. Αὐτός ὁ Ἰγνάτιος στά 1794 ἔγινε μητροπολίτης τοῦ Ἐπαχτου καί τῆς Ἄρτας. Πάνω - κάτω 11 χρόνια κυβέρνησε τήν ἐκκλησιαστική του ἐπαρχία· μά στά 1805 ἔφυγε ἀπ' αὐτή καί πῆγε στήν Κέρκυρα, γιατί ὁ Ἀλή Πασᾶς ζητοῦσε νά τόν ξεκάνει· βραδύτερα γίνηκε ἀπό Ρώσους μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1810—Ὀχτ. 1812), ἔπειτα πῆγε στή Βιέννη καί καταστάλαξε στήν Πίζα τῆς Ἰταλίας, ὅπου καί πέθανε. Γενικά ὁ Ἰγνάτιος αὐτός στάθηκε πιστός πατριώτης καί δουλευτής ἀκούρατος τῆς Ὀρθοδοξίας καί τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ὅμως, ὅταν ἦτανε δεσπότης τοῦ Ἐπαχτου καί τῆς Ἄρτας, ἀνακατέυτηκε ὁ Ἰγνάτιος σέ δουλειές, πού γι' αὐτές πολλοὶ ἠπειρῶτες τόν παρεξήγησαν, ὁ Περραιβός κι' ὄλας τόν ὠνόμασε καί προδότη⁴. Μά κι' ὁ Ἰγνάτιος εἶχε μιὰ φορά εἶπεϊ, πῶς ὁ Κολοκοτρώνης πρέπει νά σκοτωθῆ, κι' αὐτό δέν τὸ ξεχάσανε ποτέ οἱ Κολοκοτρωναῖοι. (Παραπάνω, σ. 14* - 15*, δεχτήκαμε πῶς ἡ «Ἑλληνική Νομαρχία» συντάχτηκε τελειωτικῶς κ' ἐτυπώθηκε στά 1804—1806· γι' αὐτό δεχτήκαμε πῶς ὁ Ἰγνάτιος, ὄντας ἐνεργός δεσπότης τοῦ Ἐπαχτου καί τῆς Ἄρτας στά 1805, βριζολογιέται ἀπό τόν τραχὺ Περραιβό).

Πολὺ φαρμακερός, σέ πολλὰ μέρη πολὺ ἄδικος, φαίνεται ὁ πόλεμος πού κάνει ὁ Ἄνωνυμος κατὰ τῆς ἱερῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου,⁵ μολονότι καί τότες, γύρω στά 1804—1806,⁶ στολίζανε τῇ Σύνοδο τούτη ἱεράρχες πατριῶτες καί σεβαστοὶ ἀπὸ ὄλο τὸ γένος (αὐτὸ δέν τὸ ἀρνιέται κι' ὁ Ἄνωνυμος). Καί πάλι δεχόμεστε, πῶς μόνο τοὺς κακοὺς, ἀμαθεῖς καί φιλάργυρους συνοδι-

1. Βλ. σ. 27*. —2) Τὰ λόγια τοῦτα γράφει ὁ μητροπ. Ἄρτης Σεραφεῖμ ὁ Βυζάντιος (βδ.πρπ. σ.29*,σημ.4) σ.117, πρβλ. καί σ.118-119.—3) σ.29*-30*.

4. Ἀπὸ τῆ σκετικῆ βιβλιογραφία διάλεξε: Π. Γ. Ζερλέντη τίς ἐργασίες, πού σημειώσαμε παραπάνω, στήν ὑποσημ. 7 τῆς σελ. 29*, Βασιλ. Κ. Στεφανίδη, «Ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος ὁ Λέσβιος. Λόγος εἰς τὸ μνημόσυνο τῶν ἰδρυτῶν, εὐεργετῶν καί καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ρηθεῖς τῇ 30 Ἰανουαρίου 1934 ἐντολῇ τῆς Συγκλήτου...» Ἀθήνα 1934 (αὐτοῦ βρίσκει καί παλιότερη βιβλιογραφία). —5) σ. 146 κ.ἑ. 166 κ.ἑ., —6) Πρβλ.σ. 27*-28*.

κούς κακίζει ὁ Ἄνωνυμος μας. "Ὅπως κι' ἂν εἶναι, στήν πολεμική του αὐτή ὁ Ἄνωνυμος πολύ ἄστοχα ξεφωνίζει λόγια¹, πού δέν πηγαίνει νά τὰ ξεσηκώσω κι' ἐδῶ.²

Στήν περίοδο 1804—1806 δυὸ Πατριάρχες καθίσανε στὸν Οἰκουμενικὸ θρόνο: ὁ Μουντανιώτης Καλλίνικος Ε' καὶ ὁ Ἐθνομάρτυρας Γρηγόριος ὁ Ε', πού κρατοῦσε ἀπὸ τὴ Δημητσάνα (ἀπὸ τὴ γενιά τῶν Καρακάλων). Τὸν Αὐγουστο τοῦ 1806 ἀναγκάστηκε ὁ «τρυφηλὸς καὶ φιλιαναπαυτικὸς»³ Καλλίνικος ὁ Ε' νά παραιτηθῆ ἀπὸ τὸν Πατριαρχικὸ θρόνο καὶ γιὰ δεύτερη φορά ἔγινε Πατριάρχης ὁ Γρηγόριος ὁ Ε'⁴. Ὁ Καλλίνικος ὁ Ε' εἶχε στὰ τέλη τοῦ 1805 ἀπολύσει γράμματα κατὰ τῆς Μοραϊτικῆς κλεφτουριάς⁵ καὶ συνέτρεξε μαζί με τοὺς Τούρκους στήν καταστροφή της. Τότε χαθήκανε οἱ περισσότεροι Κολοκοτρωναῖοι κι' ἄλλοι πίστημοι κλέφτες, κι' ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς γλυτώσανε φύγανε ἀπὸ τὸ Μοριά καταριῶντας τὸν τουρκόφιλο Πατριάρχη⁶. Κι' ὁ Ἐθνομάρτυρας Γρηγόριος ὁ Ε', ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους Πατριάρχες τῆς Ὁρθοδοξίας στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, δείχτηκε πολὺ ἀντιδραστικός, καὶ πολέμησε τὶς νέες Γαλλικὲς ἰδέες μ' ὅλη του τὴ δύναμή του. Στὴν πρώτη του Πατριαρχεία (Μάης 1797—19 Δεκ. 1798) ὁ Γρηγόριος Ε' δέν κατώρθωσε νά σώσει τὸ Ρῆγα, ἔμπασε λογοκρισία στὰ Ἑλληνικὰ βιβλία, ἀπόλυσεν ἀπανταχοῦσαν πρὸς τοὺς κάτοικους τῶν Ἑπτὰ Νησιῶν, σκυλοβρίζοντας τοὺς Γάλλους καὶ τὶς Γαλλικὲς ἰδέες, κυνήγησε καὶ τότε κι' ἀργότερα τὴ διάδοση τῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν φυλλαδιῶν τοῦ Ρῆγα, ἀφήνοντας ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά

1. Καὶ «τὴν τυραννικὴν θεοκρατίαν» τῆς Ρώμης κακίζει ὁ Ἄνωνυμος (σ. 99) προσθέτοντας, ὅτι «βέβαια πολλοὺς ἄλλους αἰῶνας ἀκόμη θέλει μείνει».

2. Καὶ μιὰ παλαιογραφικὴ συνήθεια κακίζει ὁ Ἄνωνυμος (σ. 168) «τὸ ὄνομά του [ὁ πατριάρχης] τὸ γράφει μὲ τόσα κλωθογυρίσματα (εἰς τὸ ὁποῖον τὸν μιμοῦνται καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι, καὶ ἐπίσκοποι καὶ μερικοὶ πρωτοσύγκελοι) ὅπου καὶ ἀνορθόγραφον ἂν εἶναι, ὅπερ καὶ πιθανότατον, κανεὶς δέν τὸ καταλαμβάνει». Γιὰ τὶς ἀνορθογραφίες τῶν δεσποτικῶν ὑπογραφῶν βλέπε κι' ὅσα γράφει ὁ Κ. Μ. Κούμας, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Τόμ. ΙΒ' Βιέννη 1833, σ. 554.

3. Στὴν περίοδο αὐτή, καθὼς εἶπαμε (παραπάνω), δεχόμεστε, ὅτι τελειωτικὰ συντάχτηκε καὶ τυπώθηκε ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία».

4. Ζαχαρίου Μάθα, Κατάλογος ἱστορικῶν τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἀθήνα Ἔκδ. β' Ἀθήνα 1884, σ. 162.

5. Βλέπε πρῶτα - πρῶτα Εὐαγ. Σαβράμη, στήν «Ἐπετηρίδα τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. Θ' (1932) σ. 231 κ. ἔ.

6. Βλέπε ἀπὸ τὴ νιότερη βιβλιογραφία: Τάκη Κανδηλώρου, Ἡ Δημητσάνα. Ἀθήνα 1897, σελ. 36 - 38. Ἡ Γορτυνία. Πάτρα 1898, σ. 186 - 192. Ὁ Ἀρματωλισμὸς ἐν Πελοποννήσῳ 1520 - 1821. Ἀθήνα 1924, σ. 320 κ. ἔ. Τοῦ ἰδίου, Ὁ Γρηγόριος ὁ Ε', Ἔκδ. β' Ἀθήνα 1921, σ. 82. Νίκου Α. Βέη, Δημῶδη ἄσματα Φιγαλίας. Ἀθήνα 1903, σ. 233 κ. ἔ. Εὐαγ. Σαβράμη, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω. Τάσου Ἀθ. Γριτζόπουλου, Ἡ παρά τὴν Δημητσάναν μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Αἰμουαλοῦς. Ἀθήνα 1947, σ. 38- 48.

ἐλεύθερα τὴν «Πατρικὴ διδασκαλία» κι' ἄλλα τουρκόφιλα καὶ ἀντιδημοκρατικὰ τυπώματα¹. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Γρηγορίου Ε' καὶ τοῦ Καλλίνικου Ε' κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνα καὶ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ περασμένου αἰῶνα—πολιτικὴ κατὰ τοῦ Φιλελευθερισμοῦ καὶ τῆς Δημοκρατίας— ἐρέθισε φυσικὰ τὸν πατριώτη Ἀνώνυμο καὶ τοὺς φιλελεύθερους συντρόφους του· ἀκονίσαν λοιπὸν κι' αὐτοὶ κι' ὁ Κοραῆς τὴ γλῶσσα τους κι' ἐγράψανε στὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» καὶ στὴν «Ἀδελφικὴ διδασκαλία»² τὶς ὑπερβολές καὶ τὶς βρισιές, πού ξέρουμε, κατὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Τὸ Πατριαρχεῖο μὲ τὴ λογοκρισία του θὰ κυνήγησε χωρὶς ἄλλο καὶ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία»· κι' ἂν λίγα ἀντίτυπα ἀπὸ τοῦτο τὸ βιβλίον σήμερα βρίσκονται, μποροῦμε νὰ ὑποψιαστοῦμε, πὼς τὰ πολλὰ καήκανε ἀπὸ χέρια μὲ φαρδομάνικα.

Λίγα λόγια καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας»: Μερικοὶ τὴ θέλουνε Φαναριώτικη τῆς Πόλης. Δὲν εἶναι, μὰ οὔτε Ἑφτανησιώτικη. Περσότερο φαίνεται τὸ χρῶμα τῆς Ἡπειρώτικο κι' ἀκόμη περσότερο Μοραΐτικο, ὄχι τῆς λαϊκῆς μάζας, ἀλλὰ τῶν γραμματισμένων κ' ἐκείνων κι' ὅλας πού εἶχανε ζήσει στὰ ξένα (Ἰταλία, Γαλλία). Τὸ καλλιώτερος³ καὶ καλότατος, τὸ ἂν ἦσαν δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ Ἡπειρωτικά. Ἀκουγότανε καὶ στὸ Μοριά. Παράπλευρα στὰ δημοτικὰ καὶ τὰ σφαλερὰ ἀπαντοῦμε καὶ παρακείμενους, ὅπως κεχαινώνονται⁴, διεφθαρμένοι καὶ παρόμοια⁵, μεμεθυσμένα καὶ μεμεθυσμένους⁶, προειρημένους⁷, τοὺς παρεστηκότας⁸, ὑστερημένοι,⁹ κεκυρωμένους,¹⁰ προητοιμασμένη¹¹ ὅπως καλύτερα θὰ φανῆ ἀπὸ τὴν εἰδικὴ συγκριτικὴ μελέτη, πού παραθέτει στὴν ἔκδοσή του αὐτὴ ὁ μαθητῆς μου Γ. Βαλέτας. Τὸ ρῆμα παρρησιάζομαι στὴν ἔννοια παρουσιάζομαι¹² ἀπαντιέται στοὺς τελευταίους αἰῶνες. Μερικὰ σύνθετα, ὅπως τὸ λαοκλέπτῃς καὶ γιδοκέφαλος¹³, ἴσως ὁ Ἀνώνυμος νὰ τὰ πρωτόγραψε.¹⁴

1. Βλέπε Γ. Γ. Παπαδοπούλου -Γ. Π. Ἀγγελοπούλου, Τὰ κατὰ τὸν ἀοιδιμον... Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε'. Τόμ. Α', Ἀθήνα 1865, σ. 201 - 204, ἀρθ. 29, τόμ. β', 1866, σ. 495 - 499. Γ. Π. Κρέμου Ἐπιστολαὶ καὶ Ἠθικὴ Στιχουργία. Λειψία 1870. Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Κωνσταντινούπολις 1885 [1890], σ. 215. Εἰκοσαετῆς πατριαρχικὴ ἱστορία κατόπιν θυέλλης. Ἀθήνα 1927. Σ. Π. Λάμπρου, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, σ. 89 - 92, 143. Φάνη Μιχαλόπουλου, Οἱ μεγάλοι μας ἀναγεννηταί. Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς. Ἀθήνα 1930, σ. 78 - 90. Γιάννη Κορδάτου, Ρήγας Φεραίος καὶ ἡ Βαλκανικὴ ὁμοσπονδία, σ. 98 - 128. Γ. Βαλέτα, Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας Κυδωνιῶν, τεῦχος Α', σελ. 21 - 28.

2. Πρβλ. παραπάνω σ. 21*. ὑποσ. 2, καὶ παρακάτω σ. 35*.

3. Σελ. π. χ. 64, 70, 75, 84, 88, 167, 128, 213, 215, 219. —4) Σελ. 203 —5) Σελ. 105, 109, 208, 221. —6) Σελ. 107, 232. —7) Σελ. 114. —8) Σελ. 112 —9) Σελ. 107. —10) Σελ. 101. —11) Σελ. 112.

12. Σ. 228, 231: παρρησιάζονται, παρρησιασθῆ. —13) Βλ. πρπ. σ. 23*.

14. Βλέπε κι' ἄλλα γλωσσικὰ τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» καὶ παραπάνω σ. 21 -23 καὶ παρακάτω.

1 Σ 701 α

Του Σουλίου και Παύλου

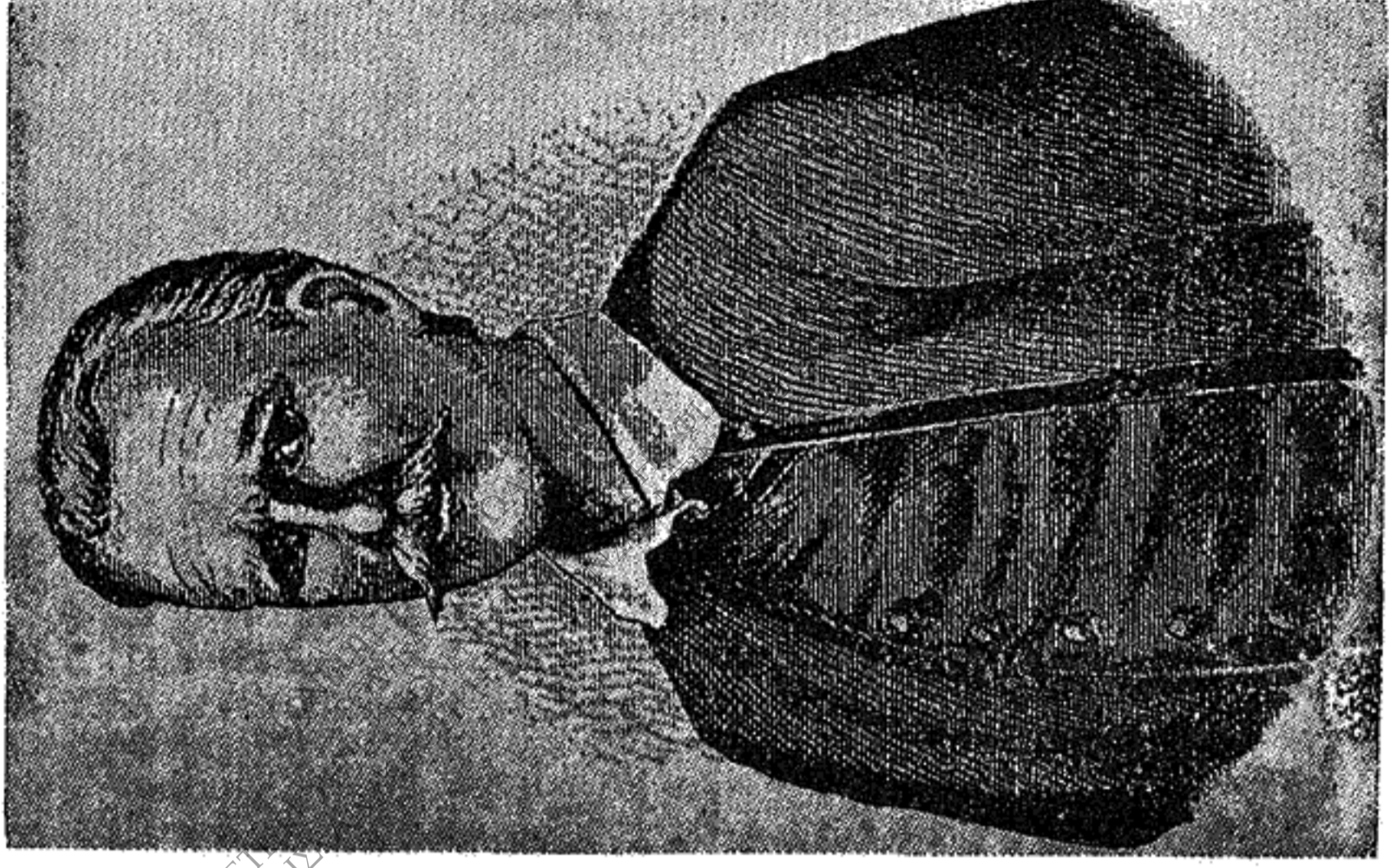
Περίεχουσα

την Χρονογραφίαν αυτών, ἡ δὲ καὶ
τῶν ἑδωκανῶν μάχης, καὶ
ἑξαπέλας τῶν Σουλίων
καὶ τοῦ Ἰη Πασᾶ
ἡγεμόνος τῆς ἡδείσου.

Συμβαθείσα

Παρὰ Χριστοφοῦ Περγαίτου

Διηγήματι εἰς λόγους δύο
τόμοις ἑκδοθέντος

Ἐξώφυλλο τῆς «Ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ Παύλου» (1857).

Χριστόφορος Περγαίβος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ποιός είναι ὁ συντάχτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας»; Γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα ὁ σοφὸς ἀρχιερέας Παΐσιος, ὁ Κλινοβίτης¹, δὲν ἐσημείωσε τίποτα. Πρῶτος—ὅσο ξέρω—ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρετὸς² σκετικὰ μὲ τὸν ἀνώνυμο συντάχτη τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» ἐσημείωσε: «Ὁ ἀνώνυμος οὗτος Ἕλληνας εἶναι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Σπυρίδων Σπάχος, ὅστις ἐτύπωσε τὸ πόνημά του ἐν Ἀμστελοδάμῳ³ καὶ ὄχι ἐν Ἰταλίᾳ... Ἐγεννήθη [ὁ Σπυρίδων Σπάχος] ἐν Ἰωαννίνοις, ὅπου ἐξεπαιδεύθη τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν. Ἐπηγγέλλετο δὲ τὸν ἔμπορον ἐν Ἀμστελοδάμῳ καὶ φλεγόμενος ἀπὸ τὸν ἔρωτα τοῦ ἔθνους του, συνέγραψεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ ἐξέδωκεν ἀνωνύμως πολιτικὸν πόνημα πολὺ σπουδαίου. Δι' ὃ, ἐκραγείσης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἔδραμεν εἰς Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν δὲ τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια διωρίσθη ταμίης εἰς Νεόκαστρον, ὅπου καὶ ἀπεβίωσεν»⁴.

Κι' ἄλλοι κι' ὁ Κωνστ. Ν. Σάθας⁵ ἐσυμφωνήσανε μὲ τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο Βρετό, πῶς ὁ Σπυρ. Σπάχος εἶναι ὁ συντάχτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας». Ὡστόσο ὁ Κ. Ν. Σάθας ἄλλαξε γνώμη. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1869 ὁ μέγας αὐτὸς ἐρευνητής, νέος ἀκόμη (κάπου 27 χρονῶν) γράφοντας «Περὶ Ρήγα τοῦ Φεραίου» στὴν «Κλειώ», τὴν Ἑλληνικὴν ἑφημερίδα τῆς Τεργέστης,⁶

1. Βλέπε παραπάνω σ. 8 -12 . Βιβλιογραφία σκετικὴ μὲ τὸ πρόβλημα ποιὸς εἶναι ὁ συντάχτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» βρῖσκεις στὸ βιβλίον τοῦ Δ. Δ. Ζώτου. Ἡ δικαιοσύνη εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀθήνα 1938 σ. 16 κ. ἔ., πρβλ. κι' ὅσα ἡ ταπεινότητά μου ἔγραψε στὴ «Νέα Ἐστία» τόμ. ΙΓ' (Γεν.-Γιούνης 1939, σ. 87).

2. Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Τόμ. Β'. Ἀθήνα 1857, σ. 140 - 141, 337.

3. Αὐτοῦ σὲ παλιότερα χρόνια τυπωθήκανε πολλὰ ἑλληνικὰ βιβλία. Ἀξιοπερίεργο εἶναι τὸ χρονικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος στὸ Amsterdam (βλέπε πρόχειρα Ν. Ἀνδριώτη, στὴ «Νέα Ἐστία», τόμ. ΙΑ' (Γιούλης -Δεκ. 1931) σ. 846 - 853, 914 - 920).

4. Πρόχειρα ψαξίματά μου στὸ Νιόκαστρο [=στὴν Πύλο] γιὰ τὸν ταμίαν Σπυρ. Σπάχο εἶχανε ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα. Συγγενῆς (ἀδελφός;) τοῦ Σπυρ. Σπάχου πρέπει νὰ εἶναι ὁ Ἀναστάσης Σπάχος· κι' αὐτὸς, στὰ 1819 ἦταν ἔμπορος στὸ «Ἀμστελυδάμιον» (καθὼς γράφεται στὸ ἀφιερωτικὸ τοῦ Φιλικοῦ Μιχαήλου Σικελιανοῦ· βλέπε Βαλέριου Μέξα, Οἱ Φιλικοί, κατάλογος τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐκ τοῦ ἀρχείου Σέκερη. Ἀθήνα 1937, σ. 36 ἀριθ. 230).—Κατέχω ἀντίγραφα «τῶν ἰαμβικῶν τετραστίχων κατὰ τοῦ προδότου [τοῦ Ρήγα] Δημητρίου Οἰκονόμου» στὸ τέλος τοῦ λεγόμενου ἀντίγραφου διαβάζουμε: «Καὶ τότε ξὺν τοῖς ἄλλοις Ἀναστασίου Σπάχου εἰς μνημόσυνον Φιλίας Πέτρος Πάνου»· βλέπε Δημ. Σάρρο στὴν «Νέα Ἐστία», τόμ. ΚΕ' (Γεν.-Γιούνης 1939, σ. 1011 - 1063) καὶ Νίκο Α. Βέη (Bees), στὸ ἴδιο μέρος, τόμ. ΚΔ' (Γιούλης-Δεκ. 1938) σ. 1061 - 1063, Γιάννη Κ. Κορδάτου, Ὁ Ρήγας Φεραίος καὶ ἡ Βαλκανικὴ ὁμοσπονδία. Ἀθήνα 1945 σ. 151 - 152.

5. Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Ἀθήνα 1868, σ. 539. Κι' ὁ μακαρίτης θεὸς μου Θόδωρος Βελλιανίτης, στ' ἄρθρο του «Κωλέτης Ἰωάννης», στὴ «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τόμ. ΙΕ' (1931) σ. 536 δέχεται ὄχι τὸν Κωλέτη, ἀλλὰ τὸν Ἠπειρώτη Σπυρ. Σπάχο γιὰ συντάχτη τῆς «Ἑλλ. Νομαρχίας».

6. Ἀρθ. 431 (Σάββατο 20)2 τοῦ Ὀχτώβρη 1869) σ. 3.

ἔδωκε μιὰ σύντομη ἀνάλυση τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» μαζί με τὰ ἑξῆς: «Ὁ κύριος Παῦλος Λάμπρος πρὸ καιροῦ ἐπέδειξέ μοι σπανιώτατον βιβλιάριον¹, ἐπισυνάψας καὶ περιέργους περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις, ἃς ἔλαβε παρὰ τοῦ ἐν Ζακύνθῳ Κ. Σεργίου Ραφτάνη². Τὸ σπουδαῖον τοῦτο πονημάτιον ἐκ σελ. 266 σχήματος 16, ἐπιγράφεται «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», ἦτοι λόγος περὶ Ἐλευθερίας... [δίνεται σὲ συνέχεια ὅλο τὸ κατεβατὸ τοῦ τίτλου μεὶ περιγραφή τοῦ βιβλίου]³. Ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» ἐσφαλμένως ἀπεδόθη μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ κ. Παπαδοπούλου Βρετοῦ (Κατάλ. Νεοελ. Φιλολ. Βίος Ρήγα) εἰς τινὰ Σπυρίδωνα Σπάχον μετὴν ἡμαρτημένην προσθήκην, ὅτι ἐτυπώθη λάθρα ἐν Ἀμστελοδάμῳ τῆς Ὀλλανδίας καὶ οὐχὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς ἐν τῷ τίτλῳ δηλοῦται. Καὶ ὁμῶς διαβεβαιοῖ ὁ κ. Σ[έργιος] Ραφτάνης, ἀνὴρ δυνάμενος νὰ γινώσκῃ καλῶς τὰ τῆς πατρίδος τοῦ Ἡπείρου, τὸ βιβλιάριον τοῦτο συνεγράφη ἐν Πίζῃ τῆς Ἰταλίας, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν γραφικῶν χαρακτήρων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν». Κατὰ τὸν Ραφτάνη λοιπὸν ὁ Ἰω. Κωλέττης⁴, σπουδαστὴς στὴν Ἰταλίᾳ, ἔγραψε καὶ τύπωσε τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» κι' ἔφερε «πολλὰς χιλιάδας» βιβλίων στὴν Ἑλλάδα στὰ 1807. Στὰ Γιάννενα τὰ κρυψε στὸ συγγενικὸ σπίτι τοῦ Τουρτούρη⁵, ἀλλ' αὐτὸς φοβήθηκε καὶ «διὰ νυκτὸς ἐξηφανίσθησαν πάντα τὰ ἐν τοῖς κυβωτίοις ἀντίτυπα» κι' ὁ Κωλέττης «προσελήφθη μετ' ὀλίγον καὶ ὡς ἰδιαίτερος ἰατρός τοῦ Μουχτάρ Πασᾶ». Ἐκτὸς τοῦ Κωλέττου καὶ ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς, ἐκδοὺς ἐν Ρώμῃ

1. Αὐτὸ τὸ ἀντίτυπο εἶναι κείμενον, ποὺ ὁ Παῦλος Λάμπρος ἐδώρισε στὴν Ἐθνικὴ μας Βιβλιοθήκη (βρίσκεται μετὰ τὰ ἐπίσημα ΦΑΛΣ 1202 Κ, τὴν ὥρα «ἐγκλωβισμένον»). Πρβλ. «Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τομ. ΙΘ' (1944) σ. 300, ὑπόσημ. 2.

2. Γιὰ τὸν τυπογράφο κι' ἐκδότῃ αὐτὸν ἔχεις νὰ ἴδῃς τὴν τελευταία τοῦ Δ. Παν. Καλογερόπουλου, Ἡ τυπογραφία ἐν Ἑπτανήσῳ. Ἀθήνα 1947. Παππούλης τοῦ τυπογράφου εἶναι ὁ Σέργιος Ραφτάνης, ἔμπορος στὸ Λιβόρνο στὰ 1758· βλέπε «Ἐπετηρίδα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. ΙΣΤ' (1940) σ. 88, 118. —3) Κοίταξε τὰ σχετικὰ παραπάνω.

4. Ὁ Ἰωάννης Κωλέττης στὶς ἀρχὲς ἦτανε γιαντρός τοῦ Μουχτάρ Πασᾶ, ἔπειτα στὰ 1821, τὸ καλοκαίρι, μαζί μετὸν περίφημο Μάρκο Μπότσαρη κι' ἄλλους ντόπιους καὶ ξένους συνήργησαν νὰ σηκώσουνε τ' ἄρματα οἱ Συρακιῶτες, Μετσοβῖτες καὶ λοιποὶ Χριστιανοὶ τοῦ Μαλακασιοῦ. Βλ. Ι. Λαμπρίδη, Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα. Τεῦχος Ε'. Μαλασιακά. Μέρος Β' Μέτσοβον καὶ Συράκον. Ἀθήνα 1888, σ. 46, 51, 65 - 69.

5. Αὐτὸς βέβαια εἶναι ὁ Καλαρυτιώτης Γιώργης Τουρτούρης, θεῖος τοῦ μεγάλου Ι. Κωλέττη, φοβερὸς κατὰ τὴν Ἐπανάσταση ἀντίπαλος τῶν Μωραϊτῶν. Ἡ φάρα τῶν Τουρτουραίων ἦτανε πῖσημη στὴν Ἡπειρο. Ἐνας Νικόλας Τουρτούρης ἀναφέρεται στὸ Λιβόρνο στὰ 1775· ἦτανε πραγματευτὴς ἐκεῖ καὶ καθὼς φαίνεται ἔμπορευότανε καπνότες, ποὺ τὶς ἔφερνε ἀπὸ τὸν Κλινοβὸ τ' Ἀσπροπόταμου· βλέπε Μ. Leake, ὅπου παραπάνω σημειώθηκε, Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορικὸν ἀρχεῖον Διονυσίου Ρώμα. Τόμ. Α' 1819 - 1825. Ἀθήνα 1901, σ. νς'. Ν. Θ. Τωμαδάκη, στὴν «Ἐπετηρίδα τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. ΙΓ' (1940) σ. 119.

(Παρισίοις) τὴν Ἀδελφικὴν Διδασκαλίαν εἰς ἀναίρεσιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τυπωθείσης Πατρικῆς Διδασκαλίας, λέγει ἐν τῷ προλόγῳ τινὰ περὶ Ρήγα...»¹.

Κι' ὁ τρανὸς Κερκυραῖος Ἰ. Ρωμανός, ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους σοφοὺς, ποὺ χάρισε στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἐπιστήμη ὁ περασμένος αἰῶνας,² τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» τὴν ἔταξε στὰ ἔργα τοῦ Ἰ. Κωλέττη.³ Τὸ ἴδιο καὶ ὁ καθηγητὴς μου Σπυρ. Π. Λάμπρος⁴ κι' ὁ Σπυρ. Παν. Ἀραβαντινός, ἐκδότης πατρικῆς τοῦ Ἱστορίας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τοῦ Τεπελενλή (Ἀθήνα 1895, σελ. 471, ὑπόσημ. 1) κι' ὁ συνάδελφος κ. Κ. Ἀμαντος⁵ καὶ ἄλλοι.⁶ Ὡστόσο ὁ Ἀναστ. Ν. Γούδας, γράφοντας γιὰ τὸ Ρήγα, τὸν τὸν Κωλέττη καὶ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», παρετήρησε, πὼς δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Κωλέττης «ἐν Πίστῃ καὶ οὐχὶ ὁ ἐν Ἀμστελοδάμῳ Σπάχος συνέγραψε» τὴν «Ἑλληνικὴν Νομαρχίαν», διότι αὕτη μὲν ἐδημοσιεύθη τῷ 1806. Ὁ δὲ Κωλέττης ἢ δὲν εἶχεν ἀπέλθει τότε εἰς Ἰταλίαν ἢ μόλις εἶχεν ἀφιχθῆ, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιληφθῆ ἀμέσως τοιοῦτου ἔργου»⁷. Μὰ κι' ἄλλες ἀποδείξεις θὰ μπορούσαμε ν' ἀναφέρουμε κατὰ τῆς γνώμης, πὼς ὁ συντάχτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» εἶναι ὁ Κωλέττης, ποὺ στὶς ἀρχές τοῦ στάθηκε τζιράκι τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ καὶ σπιτικὸς τῶν παιδιῶν του. Καὶ τώρα τελευταῖα ὁ Ἄγγελος Ν. Παπακώστας⁸, ποὺ τὰ ἱστορικὰ τοῦ Κωλέττη πολὺ καλὰ τὰ ξέρει, ἐσημείωσε: «Τὸ «Δοκίμιον περὶ πατριωτισμοῦ»⁹, ἔργο τοῦ Κωλέτ-

1. Μὲ μερικὲς παραλλαγὰς τὰ ἴδια γράφει ὁ Κ. Ν. Σάθας στὸ βιβλίο του «Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς», Ἀθήνα 1869, σ. 639, ὑπόσημ. 1, ὑποστηρίζοντας, πὼς ὁ Ἰ. Κωλέττης κι' ὄχι ὁ Σπυρ. Σπάχος εἶναι ὁ συντάχτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας».

2. Βλέπε τὴ βιογραφία του ἀπὸ τὸν ἀρχειοφύλακα τῆς Κέρκυρας Λαυρέντιο Βροκίνη, στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰ. Ρωμανοῦ, Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. Κέρκυρα 1895.

3. Ἰ. Ρωμανοῦ, Ἀνδρέας Ἰ. Ἰδρωμένος, ΚΑ' (1870 - 71) σ. 501 - 509, ξεχωριστὰ βλ. σ. 506: «Καὶ ὁ διάσημος Ἰω. Κωλέττης ἐν συγγραφῇ ἀνω-νύμως ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσῃ τῷ 1806 ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐπιγραφομένη Ἑλληνικὴ Νομαρχία, τὸν ἐν Κερκύρᾳ ἱερέα καὶ διδάσκαλον προβάλλει ἀρετῆς ὑπόδειγμα καὶ παιδείας εἰς τοὺς συγχρόνους ὁμογενεῖς μετὰ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Κοσμᾶ Μπαλάνου καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις Κοραῆ, (σ. 147 καὶ 196).

4. Βλέπε παραπάνω σ. 15*.

5. Ἀνέκδ. ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή. Ἀθ. 1930, σ. κζ'

6. Βλέπε Δ. Δ. Ζῶτο, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω, Νίκο Α. Βέη, στὴν «Νέα Ἔστια», τόμ. ΚΕ' (Γεν.-Γιούνης 1939) σ. 87, τόμ. ΜΒ' (Γιούλης-Δεκ. 1947) σ. 1452. —7) Ἀ. Ν. Γούδας, Παράλληλοι Βίοι. Ἀθήνα 1870. Τόμ. Β' σ. 160 - 161, τόμ. Σ' (Ἀθήνα 1874) σ. 245.

8. ΒΔ. παρακάτω, σ. 38*, ὅσα γράφω γι' αὐτόνε τὸν ἄξιο Ἡπειρώτη.

9. Τυπώθηκε τρεῖς φορές· ἡ πρώτη ἐκδοσὴ ἔχει τὸν τίτλο: «Δοκίμιον περὶ πατριωτισμοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Ἰονικῶν Ἑπτὰ νήσων ἀφιερῶθεν ὑπὸ Ε. ορ. Ἐν Φιλαδελφείᾳ, 1817. Ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου. Βλέπε γιὰ τίς ἄλλες δύο ἐκδόσεις Δ. Σ. Γκίνη - Βαλ. Γ. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, Τόμ. Α' 1800 - 1839. Ἀθήνα 1839, σελ. 154 κ. ἑ., ἀρθ. 861 καὶ 962 (τὸ ἔργο

τη¹, κατὰ ιδιόχειρο σημείωση Βλαχογιάννη, ἂν καὶ εἶναι περισσότερο γλαφυρὸ καὶ ὁμαλό, ἀπὸ τὴν ἀσύντακτὴ σὲ πολλὰ σημεία καὶ ἀνορθόγραφη «Ἑλλ. Νομαρχία» δὲν ἔχει τὴν πνοὴ καὶ τὴ φλόγα τῆς, παρὰ τὰ ὑψηλὰ νοήματα τῶν ἰδεῶν του. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ μᾶς κάνει νὰ μὴ συμμεριζόμεσθε ἀπολύτως τὴν γνώμη, ὅτι ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» εἶναι ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητη δημιουργία τοῦ Κωλέττη».

Ἐκεῖνος, ποὺ καὶ πρωτύτερα διαλαλοῦσε καὶ τώρα ἀτράνταχτα διαλαλεῖ, πὼς ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» συντάχτηκε ἀπὸ τὸν Κωλέττη, εἶναι ὁ Φ. Μιχαλόπουλος².

Ὁ παιδικὸς μου φίλος κ. Μαρίνος Σιγοῦρος (ἀπὸ τὴ σειριὰ Ἁγίου Διονύσιου) νομίζει, πὼς ὁ Ζακυθηνὸς Φορέστης, ποὺ στὰ παλιὰ χρόνια τοῦ Ἄλῃ - Πασᾶ ἦτανε πρόξενος τῆς Βενετιᾶς στὰ Γιάννενα, μπορεῖ νὰ λογαριαστῆ ὁ συντάχτης τῆς.³

Τὸν ἄνωνυμο κακίζει, χωρὶς νὰ τὸν ταυτίζει, ὁ Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, (βλέπε παραπάνω σελ. 28* - 29*)⁴. Ὁ μακαρίτης ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης⁵ ἦρθε στὴ σκέψη, μήπως ὁ Γεώργ. Γεννάδιος ἦ καὶ ὁ Κ. Οἰκονόμος ἔγραψε τὴν «Ἑλλ. Νομαρχία».

Μιὰ νέα γνώμη γιὰ τὸ ἐπίμαχο ζήτημα πρόβαλε ζωηρὰ ὁ μαθητὴς μου καὶ πιδέξιος ἐρευνητὴς Κώστας Παπαχρίστου. Εἶχα τὴν προθυμία καὶ τὴν τιμὴ ν' ἀνακοινώσω τὴ γνώμη του καὶ σὲ συνεδρίαση τῆς Ἀκαδημίας μας⁶. «Ἡ ἄνωνυμία τοῦ ἔργου τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» — παρατηρεῖ σωστὰ ὁ Κώστας Παπαχρίστου— δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς ὑπερβολικὴν μετριοφροσύνην τοῦ συγγραφέως, τὴν ὁποῖαν καὶ προβάλλει οὗτος. Κρυπτόμενος καὶ προφυλαττόμενος ἐπιτηδεῖως ὁ συγγραφεὺς, ἀπέφευγε κινδύνους καὶ εἰς τὸν κοινὸν σκοπὸν συνέβαλλε

ἀποδίδεται στὸν πολυσπουδασμένο φιλόλογο Νικ. Σκούφο, πρβλ. παρακάτω τὴ σημ. 3, καὶ τὸν Ἁγέλο Ν. Παπακώστα, Ὁ Ἰω. Κωλέττης ὡς συγγρ. καὶ ποιητὴς, στὴν ἐφημ. «Καθημερινή», 14 τοῦ Γεν. 1948.

1. Ὅχι μόνον οἱ Δ. Σ. Γκίνης - Βαλ. Γ. Μέξας (βλέπε τὴν παραπάνω ὑποσημείωση 2) ἀλλὰ καὶ ὁ Φ. Μ. Μιχαλόπουλος (ἐφημ. «Ἐμπρός», 15 τ' Ἀπρίλη 1948) πιστεύουν, ὅτι αὐτὸ τὸ ἔργο εἶναι τοῦ Ν. Σκούφου (κι' ἡ ταπεινότητά μου τὸ ἴδιο νομίζει), ἀλλὰ καὶ στὴ Β' ἐκδοσὴ στὸ τέλος, ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης Ν. Γ. καθαρὰ τονίζει ὅτι τὸ ἔργο εἶναι τοῦ Ν. Σκούφου.

2. Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ πνευμ. ἀναγέν. Ἀθήνα² 1930, σελ. 94.

3. Βλέπε στὰ Ὑπομνήματα τῆς ἐκδόσεως ἐτούτης τὴν ἀνακοίνωση τοῦ σοφοῦ νεοελληνιστῆ Σιγοῦρου, ποὺ καὶ τὸν Ταγιαπέρα μᾶς φέρνει σὰν πιθανὸ συντάχτη τῆς Νομαρχίας.

4. «Νέος Ποιμὴν. (Παραρτ. Ἐκκλ. Ἀληθ.). Τόμ. Γ'. Τεῦχος 5 (Γιούνης 1921) σελ. 413 - 414.

5. Βλέπε ὅσα ἔγραψα στὴ «Νέα Ἐστία», Χριστουγεννιάτικο τεῦχος, ἀφιερωμένο στὸν ἀξέχαστο Γιάννη Βλαχογιάννη, σελ. 99.

6. Βλέπε «Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τόμ. ΙΘ' (1944) σελ. 300 - 307. Πρβλ. καὶ Γιάννη Κ. Κορδάτο, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω (σελ. 34*, ὑπόση. 3) σελ. 62 - 63 («ἕνας ἀπ' τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Θεσσαλοῦ Ἐθνομάρτυρα [τοῦ Ρήγα] εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας»).

θετικώτερον». Με πολλή βεβαιότητα και ασφάλεια «ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία» εἶναι ἔργο τοῦ Κορθιώτη γιατροφιλόσοφου Γεώργ. Μίχου Καλαρᾶ (†τέλη 1824)¹. Ἡ μελέτη, ποὺ ἀφιέρωσε ὁ Κώστας Παπαχρῖστος στὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» καὶ στὸν γιατροφιλόσοφο Γεωργ. Καλαρᾶ, θὰ τυπωθῆ στὸ περιοδικό μου² πιὸ καλύτερα σκαρωμένη, ἔπειτα ἀπὸ τελευταῖα χτενίσματα καὶ μὲ προσθήκες νέου ὑλικοῦ καὶ χωρὶς νὰ θελήσω νὰ μιλήσω προφητικὴ γλῶσσα, πιστεύω, πὼς ἡ μελέτη αὐτὴ καὶ θὰ δασκαλέψει πολλοὺς καὶ περσότερους θὰ ρεθίσῃ γιὰ νέες σκετικὲς ἔρευνες.

Κι' ὁ ἄριστος μαθητὴς μου καὶ συνερευνητὴς κ. Ἄγγελος Ν. Παπακώστας³ ἀφιέρωσε μιὰ πολὺ καλὴ μελέτη στὸ γιατροφιλόσοφο Γεώργ. Μίχου Καλαρᾶ: «Μερικοὶ φρονοῦν, γράφει, ὅτι ὁ Γ. Καλαρᾶς ἔχει συγγράψει καὶ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», ἔργο φιλελεύθερο καὶ δημοκρατικὸ, ποὺ τυπώθηκε ἀπὸ ἀνώνυμο συγγραφέα στὴν Ἰταλία στὰ 1806· ἡ ἀνάγνωσις τοῦ περιεχομένου μαζί μὲ ἄλλα στοιχεῖα, ποὺ ἐλπίζουμε ν' ἀνακοινώσουμε σὲ πρώτη εὐκαιρία, δὲ συνηγορεῖ γιὰ τὴ γνώμη αὐτὴ· αὐτὸ βέβαια δὲν ἀφαιρεῖ τίποτε ἀπὸ τὴν αἴγλη ποὺ ἔχει ὁ Καλαρᾶς καὶ ὡς ξεχωριστὴ πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ Ἄγωνα»⁴.

Τώρα, καλέ μου διαβαστὴ μου, θὰ πειραχτῆς νὰ ρωτήσεις τὴν ταπεινότητά μου τί προσωπικὰ νομίζει γιὰ τὴν πατρότητα τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας». Ὄταν τὴν πρωτοδιάβασα δυὸ φορές κιόλας, στὰ Μετέωρα, στὸ Μοναστήρι τῆς Ἁγία - Τριάδας, ξέροντας, ἀπὸ τότε, τὰ πιασίματα τοῦ Περραιβοῦ μὲ δεσποτάδες τῆς Ἡπείρου, σκέφτηκα πὼς αὐτός, ὁ Χρυσάφης Χατζηβασιλείου, ποὺ κυκλοφοροῦσε μὲ τὸ ψευτόνομα Περραιβός, ἔχει σκαρώσει καὶ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία». Καὶ τώρα ἀκόμη πιστεύω, πὼς ὁ Περραιβός, ὁ σύντροφος τοῦ Ρήγα, ἂν δὲν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ «Ἀνώνυμος ὁ Ἕλληνας», εἶναι χωρὶς ἄλλο ἐκεῖνος ὁ

1. Βλέπε «Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τόμ. ΙΘ' (1944) σελ. 302 (στὸ ἴδιο μέρος καὶ παρακάτω ἔχεις, διαβαστὴ μου, καὶ δικά μου βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ γιὰ τὸν ἄξιο Γεωργ. Μίχου Καλαρᾶ).

2. «Byzantinisch — Neugriechische Jahrdücher».

3. Στὴ «Κορινθιακὴ Ζωή», ἀρθ. 2 (τοῦ Ὀκτώβρη 1946) σελ. 33 - 36: Ἄγγελου Ν. Παπακώστα, «Γεώργιος Καλαρᾶς τὸ πνευματικὸ καὶ πατριωτικὸ ἔργο του». Τοῦ ἴδιου καὶ τὰ ἐξῆς στὸ ἴδιο περιοδικό: «Ἡ Φιλικὴ δράσις τοῦ Γεωργίου Καλαρᾶ» ἀρθ. 3 (Νοέμβρ. 1946) σελ. 55, «Πολιτικὲς κλπ. ὑπηρεσίαι Γ. Καλαρᾶ καὶ ἄλλων προκρίτων (Νοταραίων, Ρέντη, Δασίου κλπ.)», ἀριθ. 4 - 5 (Δεκ. 1946), σελ. 84 - 85, ἀριθ. 6 - 7 (Φλεβ.-Μάρτης 1947) σελ. 104 - 105.

4. Στὸ ἴδιο μέρος, ἀριθ. 2 (5 τοῦ Ὀκτωβρίου 1946) σελ. 36. Πρβλ. καὶ Ἄγγ. Ν. Παπακώστα, «Ὁ Ἰωάν. Κωλέττης», ὅπου σημειώθηκε παραπάνω: «Ἡ ὑπόθεσις τοῦ κ. Παπαχρήστου ὅτι ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» εἶναι ἔργο τοῦ Καλαρᾶ, τοῦ ὁμόγνωμου καὶ ὁμότεχνου φίλου τοῦ Βηλαρᾶ δὲν φαίνεται πιθανὴ κατὰ τὴν γνώμη μας».

Ἕλληνα, πού ἔδωκε τὰ πιὸ πολύτιμα ὑλικά γιὰ νὰ γραφῆ ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία».

Κι' ἂν σήμερα μοῦ γύρευες, διαβαστή μου, νὰ σοῦ ὀρίσω τοὺς τόπους, πού δημιουργήθηκε τὸ ἔθνικὸ βιβλίον, πού λέγεται «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», θὰ σοῦ ὠρίζω, πῶς οἱ τόποι αὐτοὶ εἶναι δυὸ ἰταλικὲς πολιτεῖες Πίζα καὶ Λιβόρνο. Ξέρεις, διαβαστή μου, ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πίζας ἐφώτισε, στὴν ἐποχὴ κιόλας 1795 - 1820, πᾶμπολλοὺς μεγάλους Ἕλληνας καὶ ξέρεις, ἀκόμη, πῶς τὸ Λιβόρνο στάθηκε ἄλλοτε τὸ μεγάλο κέντρο Ἑλληνικῆς δουλειᾶς¹. Στὰ 1802 - 1803 βρισκότανε στὸ Λιβόρνο δάσκαλος καὶ κλησιάρχης ἢ ψάλτης τῆς Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησιᾶς τῆς Ἁγία - Τριάδας ὁ Χριστόφορος Περραιβός². ἐκεῖ αὐτὸς ὁ σύντροφος τοῦ Ρήγα διάβασε στοὺς Ἕλληνας τὸ χειρόγραφο τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας καὶ τὸ διάβασμα τοῦτο φλόγισε τὶς πατριωτικὲς καρδιὰς τῶν Ἑλλήνων τοῦ Λιβόρνου ἐτιμήσανε αὐτὸν τὸν Περραιβὸ καὶ μὲ χρήματά τους τὸν ἐστείλανε στὸ Παρίσι γιὰ νὰ τυπώσῃ ἐκεῖ τὴν πρώτη του ἔκδοσι τῆς ἡρωϊκῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας (1803). Κι' ἀργότερα ὁ Περραιβός, Φιλικὸς πιά, εἶχε στενὲς σκέσεις μὲ τὴν Ἑλληνορθόδοξὴ κοινότητα τοῦ Λιβόρνου καὶ μὲ τὸν Παπα-Ἀντρέα Ἰδρωμένο³.

Ὅμως ὀλόκληρη τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» δὲν τὴν ἔγραψε ὁ πολυγράφος Περραιβός. Ὁ Ἄνωνυμος μοῦ φαίνεται ἄντρας στὰ καλά του νιάτα. Ξέρει ξένες γλῶσσες, ὅπως ὁ Ρήγας, ὁ Περραιβός κι' ὁ Καλαρᾶς. Ζῆ στὰ ξένα, λαχταρᾷ ὁμως τὴν πατρίδα του κι' ἀγαπᾷ τὴν Ἑλλάδα, εἶναι πρόθυμος νὰ θυσιαστῆ γι' αὐτή. Μπορεῖ νὰ εἶναι ἔμπορος, ὅσο καὶ φοιτητής, μπορεῖ νὰ εἶναι Ἡπειρώτης ἢ Θεσσαλὸς ὅσο καὶ Μωραΐτης (ὅπως ὁ Καλαρᾶς). Τὰ Ἑλληνικά του εἶναι παράξενα (Ἕλληνα πού γεννήθηκε ἢ μεγάλωσε ἔξω ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς χῶρες). Οἱ ἀνορθογραφίες του; Πολλὲς ἀπ' αὐτὲς δὲν εἶναι τοῦ ξένου τυπογράφου;

Ὁ συστηματικὸς ἐρευνητὴς^{* *} ἔχει τὴν ὑποχρέωσι νὰ ξεδιαλύνει προβλήματα, μὰ σύγκαιρα ἔχει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ θέτῃ προβλήματα. Ἄς εἶναι λοιπὸν ἡ ταπεινότητά μου συχωρεμένη νὰ θέσῃ κι' αὐτὴ μερικὰ προβλήματα:

Α' Εἶναι ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» τὸ ἔργο ἑνὸς μόνου Ἄνωνυμου Ἕλληνα ἢ —ὅπως θέλω νὰ πιστέψω— μιᾶς συντροφιάς

1. Πρβλ. καὶ τὸν Παρισινὸ «Λόγιον Ἑρμῆν» 1818, σ. 23 - 24.

2. Βλέπε πρόχειρα τὰ «Καλβικά» μου, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω, σελ. 1315 κ. ἔ.

3. Στὸ ἴδιο μέρος, σ. 1380 κ. ἔ., 1454.—Στὴν «Ἐπετηρίδα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» τόμ. ΙΣ' (1940) σ. 109 γράφεται ἕνας: Χριστόφορος Περβάνη=Περραιβός (πιστεύω).